

НОВІ ВИДИ РОСЛИН З ДОНЕЦЬКОГО ЛІСОСТЕПУ

О. М. ДУБОВИК

Донецька гаспаринія

На території Донецького кряжу у 1962 р. ми зібрали рослину із родини зонтичних, яку М. І. Котов у томі VII «Флори УРСР» (1955) наводить під назвою *Seseli peucedanoides* (M. B.) K. - Pol. Б. К. Шишкін (1950а, б) вказує *S. peucedanoides* (M. B.) K. - Pol. для Кавказу, Малої Азії, Вірмено-Курдістану й Ірану, не згадуючи про Донецький кряж, але з Приволзької височини він описав (1950а) новий вид *Seseli elegans* Schischk.

При ретельному порівнянні донецької рослини з обома згаданими видами виявилось, що вона являє собою самостійний вид, який заступає кавказьку рослину на Донецькому кряжі. Надалі з'ясувалося також, що треба встановити не тільки видову назву донецької рослини, але й роду. Справа в тому, що Ю. М. Воронов (1931) відносить кавказькі і приволзькі рослини до монотипного роду гаспаринія (*Gasparinia* Bertol.), поширеного від Франції через південну Європу до Малої Азії і Кавказу. Ю. Д. Клепов (1933; 1941), Г. Є. Гроссет (1936), а також М. І. Котов (1950) наводять донецьку рослину під назвою *Gasparinia peucedanoides* (M. B.) Thellung.

Історія роду гаспаринія така. Вперше рослину з цього роду зібрав Біберштейн на Північному Кавказі, в околицях Нарзану і гори Беш-Тау й описав її під назвою *Bunium peucedanoides* M. B. (Bieberstein, 1808 та 1819). Через десять років Шпренгель, якому подібна рослина була відома з Західної Європи, наводить уже два види, але відносить їх до роду *Sium* L. — *Sium virescens* Spreng. і *S. peucedanoides* Spreng. (Sprengel, 1818). Обидва ці види визнавав і Декандоль (De Candolle, 1830). Він наводить для Кавказу *Bunium peucedanoides* M. B., а для Франції *B. virescens* DC.

Щоб покінчити з блуканням цієї рослини по різних родах, Бертолоні у 1839 р. описав новий рід *Gasparinia* Bertol., який назвав на честь італійського ботаніка Gasparini. Новий рід мав у нього лише один вид *G. virescens* (Spreng.) Bertol. Теллунг (цит. за Hegi, 1926) перейменовує цей вид, згідно з правилом пріоритету, у *G. peucedanoides* (M. B.) Thellung з синонімом *G. virescens* (M. B.) Bertol. Він вказує, що *G. peucedanoides* (M. B.) Thellung розпадається на декілька географічних рас, вивчення яких він не став займатися. Він також пише, що систематичне положення цієї рослини залишається сумнівним, через те що після Бертолоні (Bertoloni, 1839) її відносили до ряду різних родів: *Cnidium* Cuss., *Peucedanum* L., *Selinum* L., *Silaus* Bernh., *Seseli* L., *Silaum* Mill. Бек (Beck, 1895, цит. за Hegi, 1926) наводить комбінацію *Seseli virescens* (Spreng.) Beck, а Козо-Полянський (Koso-Poliansky, 1915) — *Seseli peucedanoides* (M. B.) K.-Pol. Під цією останньою назвою рослина увійшла до наших «Флор» (Флора СССР, т. XVI, 1950; Флора УРСР, т. VII, 1955). Румунська «Флора», яка вийшла у 1958 р., наводить балканську рослину під назвою *Silaum peucedanoides* (M. B.) Nyag.

Треба розглянути, чому останнім часом досліджувану рослину намагалися віднести то до *Silaum* Mill. (*Silaus* Bernh.), то до *Seseli* L. При визначенні родової приналежності зонтичних звертають увагу головним чином на секреторні ходи у жолобинках плоду, на колір пелюсток і зубці чашечки. Якщо зважати передусім на секреторні ходи, то наша рослина ближча до жабриці (*Seseli* L.), у якої ходи в жолобинках завжди поодинокі. У гаспаринії ходів у жолобинках від одного до трьох. Крім того, плід густо вкритий між ребрами тупоконічними бородавками, як і плід жабриці. Але у жабриці пелюстки білі і зубці чашечки при плодах зберіга-

ються, тоді як у гаспаринії — жовтувато-зелені або світло-жовті пелюстки і зубці чашечки непомітні, як у видів роду *Silaus* Bergl. Проте у *Silaus* Bergl. ходи в жолобинках спочатку дрібні, численні, пізніше зникають; плоди крилаті. Оскільки важко вирішити, які з цих ознак більш важливі, то доцільніше визнати самостійний рід *Gasparrinia* Bertol. Треба відмітити, що у гаспаринії, на відміну від жабриці і морквіника, промені зонтика дуже перівної довжини.

До складу роду гаспаринія входять такі види: *Gasparrinia virescens* (Spreng.) Bertol., поширена в Південній Європі, *G. peucedana-*

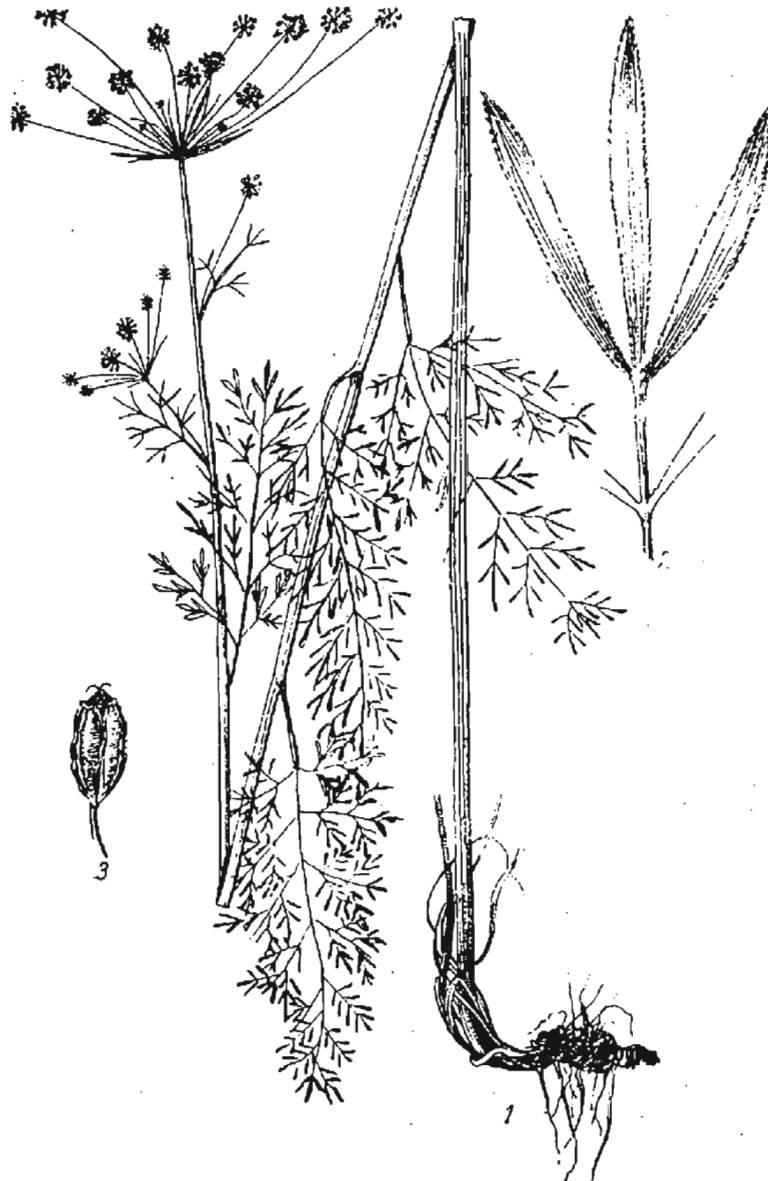

Рис. 1. Гаспаринія донецька (*Gasparrinia donetzica* Dubovik):

1 — загальний вигляд; 2 — кінцеві частки листка; 3 — плід.

noides (M. B.) Thellung, поширена на Кавказі, в Малій Азії, Вірмено-Курдистані та Ірані, і *G. elegans* (Schischk.) Dubovik з Привольської височини (рис. 2). Тодор у «Флорі Румунії» (Todor, Flora republicii populare Romine, (1958) наводить гаспаринію для Балканського півострова під назвою *Silaum peucedanoides* (M. B.) Nyar. Рейхенбах дає рисунок цієї рослини (Reichenbach, 1867). Однак зважаючи на те, що в нашому розпорядженні не було жодного екземпляра з Балканського півострова, важко зробити якийсь певний висновок. Безперечним є лише те, що ця рослина відрізняється як від *G. virescens* (Spreng.) Bertol., так і від *G. peucedanoides* (M. B.) Thellung (рис. 2).

Гаспаринію, яка зростає на території Донецького краю, не можна ототожнити з жодним із названих вище видів, тому ми її описали як новий вид. Наводимо його діагноз.

Gasparrinia donetzica Dubovik — sp. nova. Гаспаринія донецька (рис. 1). — *G. peucedanoides* Котов у «Визн. росл. УРСР» (1950) 293. поп (М. В.) Thellung. — *Seseli peucedanoides* Котов у «Флорі УРСР», т. VII (1955), 551, рис. 95, поп (М. В.) К.-Pol.

Багаторічна рослина з горизонтальним кореневищем, від якого відходять паростки. Стебло біля основи до деякої міри зігнуте, негусто вкрите волокнистими рештками відмерлих черешків листків. 40—150 см завв., гранчасто-борознисте, порожнисте, у верхній частині трохи розгалужене, із спрямованими догори гілками, як і листки, голе. Листки в обрисі трикутно-довгасті; прикореневі й нижні стеблові — на довгих черешках, які перевищують пластинку; пластинка решти листків коротко-черешкова, (2,5)6—20 см завд. і (1)2,5—8(10) см завш., тричі-перисто-розсічена, кінцеві частки 2,5—17(23) мм завд. і 0,5—1,5(2) мм завш., довгасто-лінійні, гострокінцеві, по краю шорстко-дрібнопилчасті; верхні листки здрібнені і менш розсічені, 1—10 см завд., сидять на вузько-довгастій, по краю півчастій піхві. Зонтики 3—8 см у діаметрі, з 10—20 дуже неоднаковими по довжині, голими, при плодах догори спрямованими променями; обгортка з 7—8 лінійно-щетиновидних, загострених, по краю півчастих листочків, притиснутих до променів зонтика; зонтики 10—35-квіткові, 5—10 мм у діаметрі, квітконіжки голі; обгорточки з 8—13 лінійно-щетиновидних, загострених, по краю півчастих листочків; зубці чашечки непомітні; пелюстки обернено-серцевидні, трохи виїмчасті, жовтувато-зелені, 0,6—0,8 мм завд.; підстовпчик коротко-конічний, 0,5 мм завд.; стовпчики відігнуті, майже рівні по довжині підстовпчику. Стиглі плоди довгасті, 2,5—3,5 мм завд., голі. Цвіте VI—VII.

Росте серед чагарників, на узліссях дубових лісів.

Тип. УРСР, Луганська обл., Лисичанський р-н, Чернухівське лісництво, урочище Городне, на узліссі, 11. VII 1962, О. Дубовик. Зберігається у гербарії Інституту ботаніки АН УРСР (Київ).

Досліджені екземпляри. УРСР, Донецька обл.: Чистяково, урочище Глухе Глухівського лісництва, 16. IX 1928 і 26. VII 1931, Ю. Клепов; 13. VI 1941, Ф. Гринь; 10 і 14. VI 1962, О. Дубовик; Грабова балка Глухівського лісництва, в лісі, 9. VI 1962, О. Дубовик, на узліссі, 14. VI 1962, О. Дубовик; Амвросіївський р-н, Леонтійовобайрацьке лісництво, урочище Заповідь на правому березі р. Міус, 24. VI 1939, М. Котов і Є. Карнаух. Луганська обл.: Антрацитівський р-н, Боково-Платово, урочище Малокрепеське, на узліссі, 30. VI 1962, О. Дубовик (рис. 2, 3).

До нашого виду ми відносимо також рослину, яку під різними назвами наводили Г. Н. Висоцький (1912) для Тімірязівського лісництва (хронікальна замітка в «Тр. Бот. сада Юрьевського ун-та», т. XIII, в. 3—4, 1913, стор. 268) та Ю. Д. Клепов для урочища Леонтіїв байрак (1933).

Спорідненість. Близький кавказький вид *Gasparrinia peucedanoides* (М. В.) Thellung відрізняється від нашого виду ксеротичним габітусом, нижчими стеблами, 40—80 см завв., меншою кількістю листків на стеблі, іншою формою листків, довгастих, а не трикутно-довгастих в обрисі і вужчих; частками листків, менш численними і коротшими, сизуватими, а не темно-зеленими; меншою кількістю променів зонтика й іншим кольором пелюсток, світло-жовтих або жовтуватих, але не жовтувато-зелених. Приволзький вид *G. elegans* (Schischk.) Dubovik відрізняється стеблами, в нижній частині тупоребристими, майже круглястими, а не гранчасто-борознистими; частками листків, по краю гладенькими, а не шорстко-дрібнопилчастими.

Південноєвропейський вид *G. virescens* (Spreng.) Bertol. відрізняється дещо вугластими стеблами, гладенькими по краю і значно коротшими частками листків, іншим кольором квіток (зеленувато-жовтих, а не жовтувато-зелених) і здебільшого розсіченими листочками обгортки.

Planta perennis, rhizomate horizontali, stolonifero, collo residuis petiolorum vetustorum fibrosis subvestito. Caulis basi subincurvatus, 40—150 cm altus, angulato-sulcatus, cavus, supra medium parum ramificatus, ramis suberectis, foliis cum glaberrimus. Folia ambitu oblongo-triangularia, radicalia necnon caulina inferiora longipetiolata; lamina eorum petiolo brevior, (2,5) 6—20 cm longa et (1) 2,5—8(10) cm lata, triplo pinnatisecta, lobulis terminalibus 2,5—17(23) mm longis et 0,5—1,5(2) mm latis, oblongo-linearibus, acuminatis, margine scabrido-serrulatis; folia superiora minora et minus dissecta 1—10 cm longa, in vaginis angusto oblongis, margine paleaceis sessilia. Umbellae 3—8 cm diametro, radiis 10—20 inae-

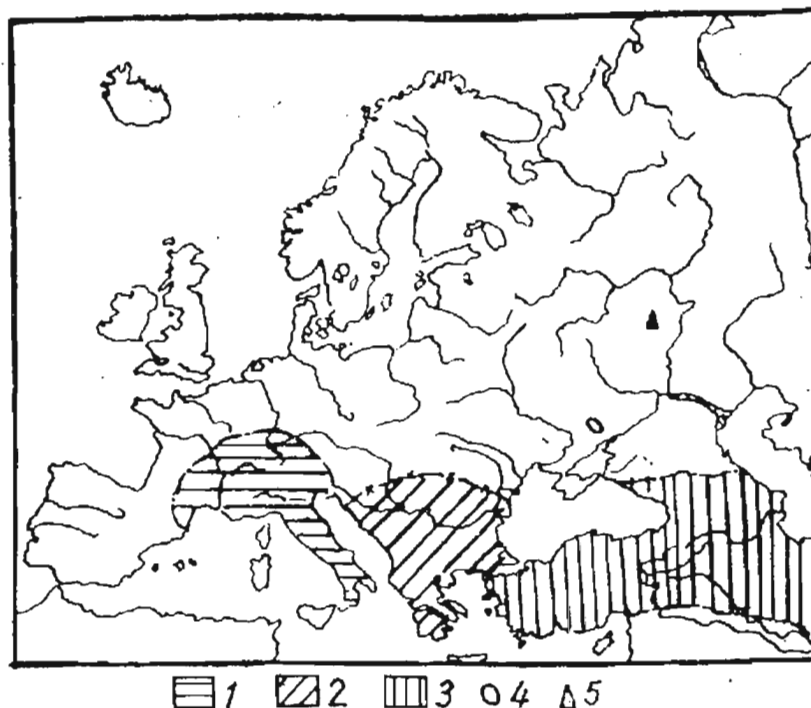

Рис. 2. Карта географічного поширення видів роду гаспаринія (*Gasparrinia* Bertol.):

1 — *G. virescens* (Spreng.) Bertol.; 2 — *G. proles balcanica* an sp. n (?); 3 — *G. peucedanoides* (M. B.) Thell.; 4 — *G. donetzica* Dubovik sp. nova; 5 — *G. elegans* (Schischk.) Dubovik.

qualissimis, glabris; involucrem phyllis 7—8, lineari-setiformibus, acutatis, margine paleaceis, 10—13 mm longis, ad radios appressis; umbellulae 10—35-florae, 5—10 mm diametro, pedicellis glabris; involucellum phyllis 8—13, lineari-setiformibus, acutatis, margine paleaceis; calycis denticuli obsoleti; petala obcordata, flavescenti-virentia 0,6—0,8 mm longa; stylopodium brevicornoideum ca. 0,5 mm longum; styli eo subaequilongi, divaricati. Fructus oblongi, 2,5—3,5 mm longi, glabri. Floret VI—VII.

Habitat in fruticetis et ad margines quercetorum donetzkiensium.

Typus. RSS Ucr., ditio Luganskiensis, districtus Lissiczanskiensis, silvae publicae Czernuchienses, loco Gorodnoje dicto, ad margines querceti, 11. VII 1962, O. Dubovik. In Herbario Instituti botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kioviae asservatur.

Affinitas. A proxima caucasica *Gasparrinia peucedanoides* (M. B.) Thellung habitu toto mesomorpha, caulibus altioribus, foliis caulinis numerosioribus, atrivirentibus, haud glaucescentibus, tenerioribus, foliorum lamina latiore ambitu oblongo-triangulari, non oblonga, lobis eae numerosioribus et longioribus, umbellae radiis numerosioribus, floribus flavescenti-virentibus, nunquam laete flavis recedit.

G. elegans (Schischk.) Dubovik parum cognita volgensis a nostra caulibus basi obtuse costatis, non angulato-sulcatis, foliorum lobis margine laevibus, nunquam scabrido-serrulatis abhorret.

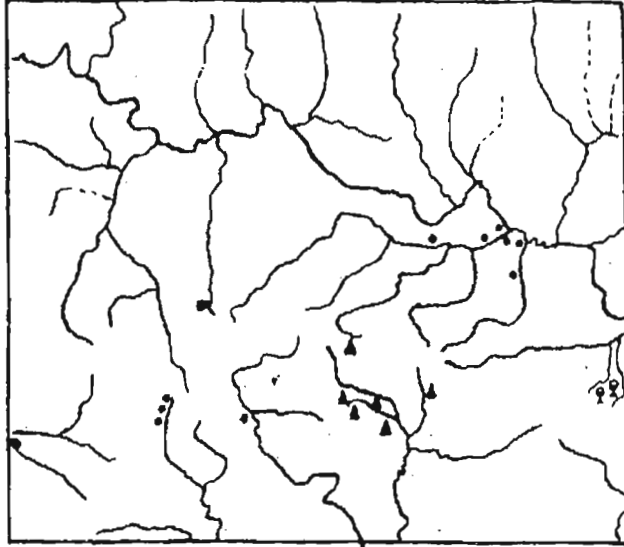
Рід гаспаринія є, таким чином, середземноморським і субсередземноморським за поширенням (рис. 2) і древньосередземноморським за походженням, оскільки він займає проміжне місце між родами *Sitaus* Bergн. і *Seseli* L., представлений невели-

кою кількістю видів, а його реліктові види — *G. donetzica* Dubovik і *G. elegans* (Schischk.) Dubovik — географічно ізольовані. Ці реліктові види не є близько спорідненими, через те що *G. donetzica* найближче стоїть до *G. peucedanooides*, у якої шорстко-дрібнопилчасті листочки, а *G. elegans*, мабуть, ближча до *G. virescens*, у якої гладенькі по краю листочки.

До вихідного типу всього роду гаспаринія найбільш близька, на нашу думку, *G. donetzica*, яка відрізняється найбільшою мезофільністю і найбільш архаїчним, порівняно з іншими видами, комплексом ознак. Кавказька *G. peucedanooides* може розглядатися як її безпосереднє ксерофітизоване похідне.

Розсіченолисті вероніки Донбасу

Під час опрацювання донбасівського матеріалу по роду вероніка (*Veronica* L.) ми виявили два нові для науки степові види з цього

▲ 1 • 2 ◻ 3

Рис. 3. Карта поширення описаних у статті нових видів на території Донецького Лісостепу:

1 — *Gasparrinia donetzica* Dubovik; 2 — *Veronica capselllicarpa* Dubovik; 3 — *Asperula tomentella* Dubovik.

роду, які досі неправильно визначались як вероніка багатороздільна і вероніка австрійська.

Вероніка багатороздільна (*V. multifida* L. s. l.) із ряду *Orientalis* Wolff, в розумінні А. Г. Борисової (1955) і Є. Д. Карнаух (1960), поширена у Причорномор'ї, Криму, Донецькому Лісостепу, пониззі Волги, на Кавказі, в Малій Азії, Вірмено-Курдістані, Західному Сибіру (Жокчетавські гори, Терсаккан) і Середній Азії (Арало-Каспій, Джар-багатай-Тарбагатай).

Після ретельного порівняння гербарних екземплярів, зібраних у різних частинах ареалу, виявилось, що вероніка багатороздільна, в розумінні наших флористів, не може бути визнана за єдиний вид, бо вона складається з декількох самостійних географічних рас.

Veronica multifida L. sensu proprio була описана Ліннеєм з Південного Закавказзя, росте вона «in Armeniae, Iberiae grammosis» (L., 1764). Крім неї, на Кавказі зростає ще одна чи декілька досі не описаних географічних рас, близьких до *V. multifida* L. s. str. Те ж саме можна сказати і про кримську вероніку, яку відносять до *V. multifida* L. s. l. Серед її гербарних зразків, що зберігаються в Інституті ботаніки АН УРСР, зустрічаються, зокрема, форми з голими і опушеними плодами.

Можливо, ще не описані самостійні, географічно ізольовані раси з цієї групи зростають і в Західному Сибіру та в Середній Азії. Зборів з цих місць ми не бачили.

На території Донецького Лісостепу, а саме в його південно-західній і північно-східній частинах, зростає особливий, ще не описаний причорноморсько-каспійський степовий вид, поширений від басейну нижнього Дніпра до Прикаспійської низини, для якого ми пропонуємо наз-

ву вероніка грицикоплода (*Veronica capselllicarpa* Dubovik sp. nova) по зовнішній схожості його плодів з плодами грициків — *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medic. (рис. 3, 6). Наводимо її опис.

Veronica capselllicarpa Dubovik sp. nova. Вероніка грицикоплода (рис. 4). (Sect. *Chamaedrys* Griseb., subsect. *Planiconvexae* Boriss., series *Orientalis* Wulff.). — *V. multifida* auct. fl. ucr., non L.

Багаторічна рослина. Стебла численні, полегли або висхідні, 10—25 см завд., коротко-пухнасті, при основі (на протязі близько 3 см)

Рис. 4. Вероніка грицикоплода (*Veronica capselllicarpa* Dubovik) та вероніка багатороздільна (*V. multifida* L. s. l.):

V. capselllicarpa Dubovik: 1 — загальний вигляд; 2 — листки; 3 — віночок; 4 — плід. *V. multifida* L. s. l. (кримська): 5 — віночок; 6 — плід.

дерев'янисті. Листки сидячі або з дуже короткими черешками, коротко-пухнасті, неоднотипні: весняні, що розвиваються на квітконосних гонах, 7—15 мм завд., 5—12 мм завш., подвійно-перисто-розсічені на лінійні частки, і літньо-осінні, зимуючі, що розвиваються на вегетативних гонах, (5) 12—23 мм завд., 0,5—4,5 мм завш., надрізні або цілокраї, лінійно-ланцетні або лінійні, з загорнутими краями. Грона бічні, супротивні, по 1—2 у пазухах листків, коротко-пухнасті, густі, при плодах 7—17 см завд.; приквітки 2,5—4(6) мм завд., сидячі, нижні розсічені, верхівкові цільні, лінійні або лінійно-ланцетні, коротко-пухнасті; квітконіжки 1,5—3,5(4) мм завд., коротко-пухнасті, при плодах прямостоячі; чашечка 2,5—4 мм завд., коротко-пухнаста, п'ятироздільна, з нерівними частками, з яких п'ята найменша; віночок синюватий, 4,3—5,5 мм завд., з короткою білою трубочкою, 0,5—0,8 мм завд., і чотирима нерівними, 3,5—4,7 мм завд. і 1,3—3,2(4) мм завш., гоструватими лопатями, з яких одна округло-трикутна, дві яйцевидні і одна довгаста; нитки тичинок зігнуті, 3,5—4 мм завд. Коробочка трикутно-обернено-серцевидна, при основі широко-клиновидна, 2,2—3,2 мм завд. і 2,5—3,7(4) мм завш., коротко-пухнаста. Цвіте V—VI.

Росте на кам'янистих схилах.

Тип. УРСР. Луганська обл., Станично-Лучанський р-н, околиці ст. Мілової, на лівому березі р. Лугані, на крейді, 9. V 1962, О. Дубовик. Зберігається в гербарії Інституту ботаніки АН УРСР (Київ).

Спорідненість. Від справжньої закавказької *V. multifida* L. sensu proprio добре відрізняється вужчими частками листків, коротшими квітконіжками, коротшими і вужчими лопатями віночка та дрібнішими коробочками.

Planta perennis, tota breviter pubescens. Caules numerosi, prostrati vel oblique ascendentes, 10—25 cm longi, ramosi, in parte inferiore lignescens. Folia sessilia vel brevissime petiolata, biformia: initio evoluta, vernalia 7—15 mm longa, bipinnatisecta, lobulis terminalibus linearibus et posteriora, autumnalia, hibernantia, (5) 10—20 mm longa, incisa vel integra, lineari-lanceolata necnon linearia, margine revoluta. Racemi laterales, oppositi, axillares, in axillis foliorum paris 2—4(5)-ni, densi, fructiferi 7—17 cm longi; bracteae 2,5—4(6) mm longae, sessiles, inferiores dissectae, superiores integrae, lineares vel lineari-lanceolatae; pedicelli 1,5—3,5(4) mm longi, puberuli, in fructu erecti; calyx 2,5—4 mm longus, lobis inaequalibus, quinto minimo; corolla 4,3—5,5 mm longa cyanescens, tubo brevi, albido, 0,5—0,8 mm longo, lobis inaequalibus 4,3—5,5 mm longis et 1,3—3,2(4) mm latis, acutiusculis, uno rotundato-triangulari, binis ovatis et uno oblongo; filamenta incurvata 3,5—4 mm longa. Capsula triangulori-obcordata 2,2—3,2 mm longa, 2,5—3,7(4) mm lata, basi breviconcavea subrotundata. Floret V—VI.

Habitat in declivis lapidosis ponticis.

Typus. RSS Ucr., ditio Luganskiensis, districtus Staniczno-Luganskiensis, in vicinis st. Mjelovaja, in cretaceis ripae sinistrae fl. Luganij, 9. V 1962, legit O. Dubovik. In Herbario Institutii botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kioviae asservatur.

Affinitas. Species haec pontica steppacea a *V. multifida* L. s. str. transcaucasica montana foliorum lobulis angustioribus, pedicellis brevioribus, corollae lobis brevioribus et angustioribus, capsulis minoribus differenda.

Крім вероники грицикоплодої, ми описуємо ще один степовий вид — вероніку жорстколисту (*Veronica sclerophylla* Dubovik sp. nova) з ряду *Austriacae* Wulff.

Veronica sclerophylla Dubovik sp. nova. Вероніка жорстколиста (рис. 5). (Sect. *Chamaedrys* Griseb. subsect. *Planiconvexae* Boriss., series *Austriacae* Wulff.). — *Veronica austriaca* auct. fl. ucr. p. p. non L.

Багаторічна рослина. Стебла в кількості до 25, зібрані в пучок, прямостоячі, 25—45(70) см завв., нерозгалужені, густо опушені кучерявими волосками, біля основи дещо зігнуті і на протязі 1—2 см дерев'яністі. Листки сидячі або з дуже короткими черешками, коротко-пухнасті, з вузько загорнутими краями, різні за формою: нижні на квітконосних гонах — перисто-роздільні, перисто-крупно-зубчасті або надрізані, 1,2—3,5 см завд. і 0,5—1,2 см завш., в обрисі яйцевидні, або довгасті, з ланцетними чи довгастими бічними частками; середні стеблові — подвійно-перисто-розсічені, 1,5—4(5) см завд. і 1,5—4 см завш., з лінійними, лінійно-ланцетними або ланцетними частками; листки вегетативних гонів цільні, 2,3—4,5 см завд. і 1—2,5 мм завш., або перисто-роздільні з лінійними чи лінійно-ланцетними вузькими частками. Грона бічні, поодинокі чи супротивні; часто верхівкові меживузля дуже вкорочені і грона сидять по 3—5 на верхівці стебла; квітконоси густі, при плодах 10—17(25) см завд.; приквітки 3,5—6(12) мм завд. і 0,5—1 мм завш., коротко-пухнасті; суцільні або дуже рідко нижні трироздільні; квітконіжки 3,5—5,5(7) мм завд., коротко-пухнасті, спрямовані догори; чашечка 4—5(7) мм завд., злегка опушена, п'ятироздільна, з нерівними частками, з яких п'ята найменша, 0,5 мм завд. і

0,2 мм завш.; віночок яскраво-синій або ясно-блакитний, 5,5—6,5(8) мм завд., 10—13 мм у діаметрі, з короткою (до 1 мм завд.) трубкою і чотирма нерівними, гоструватими лопатями, 5—6(7) мм завд., 2,5—5(5,5) мм завш., з яких одна округло-трикутна, дві яйцевидні і одна

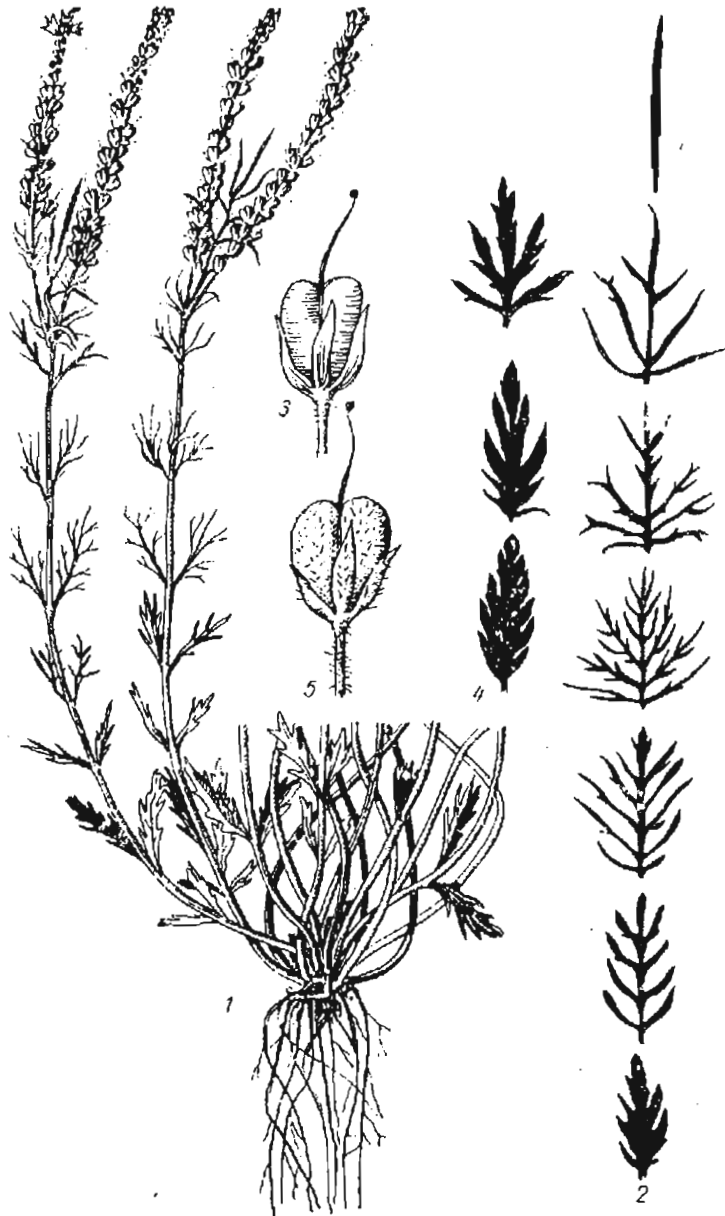

Рис. 5. Вероніка жорстколиста (*Veronica sclerophylla* Dubovik) та вероніка Жакена (*V. jacquinii* Baumg.):

V. sclerophylla Dubovik: 1 — загальний вигляд; 2 — листки; 3 — плід.
V. jacquinii Baumg.: 4 — листки; 5 — плід.

довгаста; нитки тичинок зігнуті, до 5 мм завд., стовпчик теж до 5 мм завд. Коробочка обернено-серцевидна, біля основи широко-клиновидна, 3,5—4,5(5) мм завд. і (2,5)3—4(4,5) мм завш., гола. Насінини щитковидні, 1—1,5 мм завш. Цвіте V—VII.

Росте на степових схилах, лісових галявинах і узліссях у Східній Європі.

Тип. УРСР, Донецька обл., Новоазовський р-н, с. Хомутово, заповідник Хомутовський степ, 5.VI 1954, Г. Кузнецова. Зберігається в гербарії Інституту ботаніки АН УРСР (Київ).

Спорідненість. Від *V. jacquinii* Baumg. відрізняється меншим зростом, численними, а не поодинокими, стеблами, іншою формою листків, звичайно двічі-перисто-розсічених, а не перисто-роздільних, коротшими квітконіжками, дрібнішими

чашечками і коробочками, іншою формою коробочки, видовжено-обернено-серцевидної, а не коротко-обернено-серцевидної, позбавленої опушення, а не коротко-опушеної.

Planta perennis. Caules sat numerosi (usque ad 25), fasciculati, sub-erecti, 25—45 (70) cm alti, simplices, basi lignescentes, pilis crispulis copiosis obtecti. Folia sessilia vel brevissime petiolata, puberula, margine revoluta, heteromorpha; caulina inferiora pinnatifida vel pinnatim incisa necnon grosse dentata, 12—35 mm longa et 5—12 mm lata, ambitu ovata vel oblonga, segmentis lateralibus lanceolatis vel oblongis; folia media bipinnatisecta 1,5—4 (5) cm longa et 1,5—4 cm lata, lobulis linearibus, lineari-lanceolatis vel lanceolatis; folia surculorum sterilium integra 23—45 mm longa et 1—2,5 mm lata vel pinnatifida segmentis linearibus necnon lineari-lanceolatis angustis. Racemi laterales, solitarii vel oppositi, saepe internodiis caulibus superioribus abbreviatis congesti, in axillis foliorum supremorum 3—5-ni, densi, fructiferi 10—17 (25) cm longi; bractae 3,5—6 (12) mm longae et 0,5—1 mm latae, puberulae, integrae vel rarissime inferae trifidae; pedicelli 3,5—5,5 (7) mm longi, puberuli, erecti; calyx 4—5 (7) mm longus, parce puberulus, pentafidus, lobulis inaequalibus, quinto 0,5 mm ca longo et 0,2 mm lato, corolla cyanea vel caerulea 5,5—6,5 mm longa, 10—13 mm diametro, tubo brevi ca. 1 mm longo, lobis 4 inaequalibus 5—6 (7) mm longis et 2,5—5 (5,5) mm latis, uno rotundato-triangulari, binis ovatis et uno oblongo; filamenta usque ad 5 mm longa, incurvata; stylus filamentis aequilongus. Capsula obcordata, basi late cuneata, 3,5—4,5 (5) mm longa, et (2,5) 3—4 (4,5) mm lata, glabra; semina scutellata 1—1,5 mm lata. Floret V—VII.

Habitat in decliviis steppaceis vel ad margines silvarum.

Typus. RSS Ucr., ditio Donetzica, districtus Novoazovicus, prope p. Chomutovo, steppa virginea reservata Chomutovsjkij step dicta 5. VI 1954. G. Kuznetzova. In Herbario Instituti botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kieviae conservatur.

Affinitas. A proxima *V. jacquinii* Baumg. occidentaliore statura humiliore, caulibus numerosis, non solitariis, foliorum forma praecipue bipinnatisectis, non pinnatifidis, pedicellis brevioribus, capsulis minoribus glabris, nunquam puberulis, et magis elongatis clarissime differt.

Вероніка жорстколиста, значно поширена рівнинна степова раса у Європейській частині СРСР, зустрічається по всій території Донецького Лісостепу. На Україні вона поширена по всіх районах Лісостепу і Степу (рис. 6). Можливо, що найбільш близькі до неї види будуть виявлені в степовій частині Північного Кавказу та на півночі Балканського півострова.

V. jacquinii Baumg., переважно гірський вид (доходить до 1600 м над р. м.), зустрічається на Україні, в Карпатах і в Молдавії, на Бессарабській височині (рис. 6). У горах Криму і Кавказу ростуть близькі до неї, ще не описані види.

Усі згадані нами види входять до складу збірного європейсько-передньоазійського виду *V. austriaca* L. s. l. з ряду *Austriacae* Wulff. в розумінні А. Г. Борисової (1955) і Є. Д. Карнаух (1960).

Назва ж *V. austriaca* L. sensu proprio стосується не одного з перелічених нами видів, а іншого, близького виду, відомого під назвою *V. dentata* Schm., який А. Г. Борисова (1955) віднесла до ряду *Pentasepalae* (Benth.) Rømp. Правильніше *V. dentata* Schm. називати веронікою австрійською, через те, що під назвою

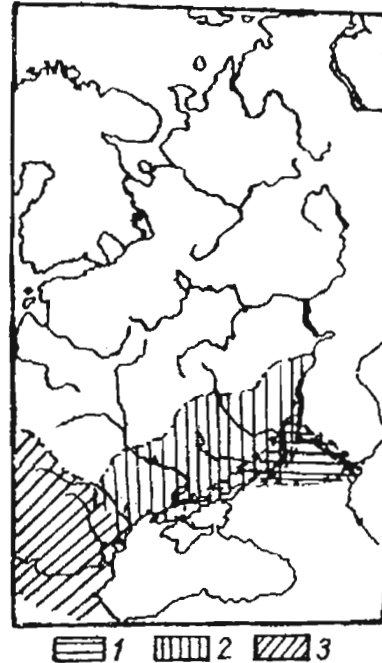

Рис. 6. Карта географічного поширення деяких видів вероніки — *Veronica* L.:

- 1 — *V. capselllicarpa* Dubovik;
2 — *V. sclerophylla* Dubovik;
3 — *V. jacquinii* Baumg.

V. austriaca Лінней описав саме рослину з перисто-зубчастими листками, поширену в Австрії: «*Veronica racemis lateralibus, foliis lineari-lanceolatis pinnato-dentatis*» (L., 1764). У Хері (Hegi, 1929) *V. austriaca* L. поділена на два підвиди: 1) ssp. *dentata* (Schm.) Watzl. з суцільними або надрізними листками і 2) ssp. *jacquinii* (Baumg.) Malu з розсіченими листками. В. Шафер, С. Кульчинський і Б. Павловський (1953) наводять ці підвиди як самостійні види: *V. austriaca* L. s. str. (*V. dentata* Schm.) і *V. jacquinii* Baumg. (*V. pinnatifida* auct.), з чим ми цілком згодні. Обидва ці види поширені в Середній Європі переважно в горах. На Україні *V. austriaca* L. s. str., мабуть, не росте, а рослини, які за неї помилково приймаються, є гібридами — *V. sclerophylla* Dubovik × *V. teucrium* L. і *V. prostrata* L.

Обидва нові види вероники, як і їх ближчі родичі, генетично пов'язані з гірсько-степовою флорою Кавказу, Криму та взагалі Східного Середземномор'я.

Новий підмаренник з ряду *Affrenae* Klok.

Asperula tomentella Dubovik
sp. nova. — Маренка мохнатенька
(рис. 7). (Sectio *Galioideae* DC.
p. p., series *Affrenae* Klok.).

Багаторічна рослина. Стебел від кількох до 20, зібрані вони в пучок, майже прямостоячі, до 40—80 см завд., циліндричні, з невиразно випнутими ребрами, до самої верхівки коротко-пухнасті, вище середини розгалужені. Листки вузьколінійно-щетиновидні, 3—33 мм завд., 0,5—0,75 (1,0) мм завш., відтягнуто-гострокінцеві, щільно згорнуті на спідній бік, зверху густо опушені відлеглими короткими волосками (лише кінцеве вістря у верхніх листків голе), знизу опушені по головній жилці; нижні і середні стеблові листки зібрані по 8—10 у кільця, верхні (в суцвітті) та листки гілок — по 6. Суцвіття волотисто-щитковидне, досить густе; приквіткові листки (під останніми та передостанніми розгалуженнями суцвіття) лінійно-ланцетні, 1—2 мм завд. і 0,25—0,5 мм завш., тонко загостре-

Рис. 7. Маренка мохнатенька (*Asperula tomentella* Dubovik):

1 — загальний вигляд; 2 — частина стебла;
3 — листок; 4 — квітка.

ні, плоскі або майже плоскі, злегка опушені, квітконіжки 0,25—1 мм завд., пухнасті; віночок білий або трохи жовтуватий, коротко-лійковидний, 1,2—1,5 мм завд. і 2,0—2,5 мм завш., з дуже короткою трубочкою, 0,3—0,5 мм завд., і яйцевидними або довгасто-яйцевидними, 0,8—1,0 мм завд. і 0,4—0,7 мм завш., тупувато загостреними, назовні та вниз відігнутими лопатями, удвоє довшими за трубочку. Столпчики близько 0,5 мм завд., вільні; зав'язь і молоді плодики густо опушені коротенькими волосками. Цвіте VI—VIII.

Росте на степових схилах.

Тип. РРФСР, Ростовська обл., Лиховський р-н, Анікін, Анікінський степ, 27. VI 1962, О. Дубовик. Зберігається у гербарії Інституту ботаніки АН УРСР (Київ).

Досліджені екземпляри. УРСР, Луганська обл., Антрацитівський р-н, радгосп Провальський, на плато, 28—29. VI 1962, О. Дубовик (рис. 3).

Спорідненість. Від близького виду *A. affrena* Klok. різко відрізняється густоопушеними стеблами і листками, а також дрібнішими квітками.

Planta perennis. Caules usque ad 20 fasciculati, suberecti, ca. 40—80 cm alti, teretes, obsolete costati, usque ad apicem breviter pubescentes, supra medium ramificati. Folia lineari-setacea, angustissima, 3—33 mm longa, ca. 0,5—1 mm lata, attenuato-acuta, acuminata, supra pilis brevibus squarrosis dense oblecta, subtus in nervo medio pubescentia; folia inferiora necnon media in verticillis octona-dena, superiora et ramea sena. Inflorescentia paniculato-corymbosa, densiuscula; folia floralia lineari-lanceolata, ca. 1—2 mm longa et 0,3—0,5 mm lata, tenuiter acutata, plana vel planiuscula, parce puberula; pedicelli ca. 0,3—1 mm longi, pubescentes; corolla alba vel subflavida, breviter infundibuliformis, 1,2—1,5 mm longa et 2—2,5 mm lata, tubulo brevissimo ampliato 0,3—0,5 mm longo, lobulis oblongo-ovatis 0,8—1 mm longis et 0,4—0,7 mm latis obtusiuscule acutatis, tubulo duplo longioribus; styli ca. 0,5 mm longi, liberi; germen necnon mericarpia juvenalia pilis brevibus dense vestita. Floret VI—VII.

Habitat in steppis.

Typus. RSFS Ross., ditio Rostoviensis, districtus Lichoviensis, p. Anikin, steppa virginea, 27. VI 1962, O. Dubovik. In Herbario Instituti botanicae Ac. Sci. RSS Ucr. Kioviae asservatur.

Affinitas. Ab *A. affrena* Klok. caulibus foliisque dense pubescentibus, floribus minoribus differt.

Маренка мохнатенька і маренка надзвичайна (*A. affrena* Klok.) належать до східнопричорноморського ендемічного степового ряду *Affrenae* Klok., вперше описаного М. В. Клоковим у 1961 р. Специфічною ознакою цього ряду є дуже коротенька, але цілком виявлена трубочка віночка, що трохи наближує його до роду *Galium* L. Проте, мабуть, ця ознака, всупереч думці М. В. Клокова, свідчить не про гібридне, а про давнє походження ряду *Affrenae* Klok., оскільки, з одного боку, *Asperula affrena* Klok. має східнопричорноморський диз'юнктивний ареал, основна частина якого зосереджена на Донецькому кряжі, а, з другого боку, *A. tomentella* Dubovik, ендем Донецького кряжу, має більш архаїчні ознаки, ніж *A. affrena* Klok.

Таким чином, ряд *Affrenae* Klok. є східнопричорноморським за поширенням і палеопонтичним за походженням. При цьому *A. tomentella* Dubovik — безсумнівний палеопонтичний ендем, а *A. affrena* Klok. — явно похідний від нього понтичний ендем. Аналогічні явища (два аберативні види з голими і опушеними листками) властиві і для роду *Galium* L.: східноєвропейський, степовий — *G. ruthenicum* Willd. з голими листками і близький до нього східнопричорноморський, степовий *G. tomentellum* Klok. з густо опушеними листками. Останній, взагалі рідкісний, вид є звичайною рослиною на кам'янистих схилах Донецького кряжу.

Література

Борисова А. Г., Род Вероника — *Veronica* L., Флора СССР, т. XXII. Изд-во АН СССР, М.—Л., 1955. — Воронов Ю. Н., Род Гаспариния — *Gasparrinia* Bertol., Флора Юго-Востока Европейской части СССР, т. V, Изд-во с.-х. и колхоз.-кооп. лит., М.—Л., 1931. — Гроссет Г. Э., О происхождении флоры Крыма и степей, прилегающих с севера, Землеведение (Географич. журн. им. Д. Н. Анучина) т. XXXVIII, в. 4, Объед. научн.-техн. изд-во, М.—Л., 1936. — Карнаух Е. Д., Рід Вероніка — *Veronica* L., Флора УРСР, т. IX, Вид-во АН УРСР, К., 1960. — Клеопов Ю. Д., Рослине вкриття південно-західної частини Донецького кряжу, Вісн. Київськ. бот. саду, в. XV, К., 1933. — Клеопов Ю. Д., Развитие флоры широколиственных лесов Европейской части СССР, Материалы по истории флоры и растительности СССР, в. 1, М.—Л., 1941. — Клоков М. В., Рід Маренка — *Asperula* L., Флора УРСР, т. X, Вид-во АН УРСР, К., 1961. — Котов М. І., Рід Гаспаринія — *Gasparrinia* Bertol., Визначник рослин УРСР, Держ. вид-во с.-г. літ., К.—Х., 1950. — Котов М. І., Рід Жабриця — *Seseli* L., Флора УРСР, т. VII, Вид-во АН УРСР, К., 1955. — Шишкин Б. К., Род Жабриця — *Seseli* L., Флора СССР, т. XVI, Изд-во АН СССР, М.—Л., 1950a. — Шишкин Б. К., Новые виды семейства зонтичных, Бот. матер. Герб. Бот. ин-та им. В. Л. Комарова, АН СССР, т. XIII, М.—Л., 1950b. — Bertoloni, Flora Italiae, t. III, 1839, cit. за Index Kewensis, p. 11, Oxford, 1893. — Bieberstein M., Flora taurico-caucasica, t. 1, Charcoviae, 1808; t. III, Charcoviae, 1819. — De Candolle A. P., Prodrromus syste-

malis naturalis vegetabilis, t. IV, Paris, 1830. — Hegi G., Illustrierte Flora von Mittel-Europa, Bd. V, T. 2, München, 1926; Bd. VI, T. 1, München, 1929. Koso-Poliansky B., Sciadophytorum systematic lineamenta, Bull. Soc. Nat. Mosc., n. s., XXIX, M., 1915. — Linnaei K., Species plantarum, Bd. III, t. 1, Vidobonae, 1764. — Reichenbach L. et H. G., Icones Florae Germanicae et Helveticae, t. XXI, Lipsiae, Sumptibus Ambrosii Abel., 1867. — Sprengel, Sp. Umbell., 1818, цит. за Index Kewensis, p. IV, Oxford, 1895. — Szafer Wl., Kulczyński St., Pawłowski B., Rośliny Polskie, Warszawa, 1953. — Todor I., Silaum Mill., Flora republicii populare Romine, t. VI, Editura Akademiei republicii populare Romine, București, 1958.

Институт ботаники АН УРСР,
відділ вищих рослин

Надійшло 21. X 1963 р.

НОВЫЕ ВИДЫ РАСТЕНИЙ ИЗ ДОНЕЦКОЙ ЛЕСОСТЕПИ

О. Н. ДУБОВИК

Резюме

В настоящей статье автор описывает четыре новые для науки вида, а именно: *Gasparrinia donetzica* Dubovik sp. nova, приводившаяся во «Флорі УРСР» (т. VII) под названием *Seseli peucedanoides* (M. B.) K.-Pol.; описываемый вид автор относит к роду *Gasparrinia* Thellung и пересматривает видовой состав этого рода.

Veronica capsellcarpa Dubovik sp. nova, которая до сих пор не отличалась от *V. multifida* L.

Veronica sclerophylla Dubovik sp. nova из ряда *Austriacae* Wulff.; в связи с описанием этого вида рассмотрено различное понимание объема *V. austriaca* L. у разных авторов.

Asperula tomentella Dubovik sp. nova — второй и более древний представитель ряда *Affrenae* Klok., который автор считает видом палеопонтическим, но отнюдь не новейшим, гибридогенным образованием.

NEW PLANT SPECIES FROM THE DONETS FOREST STEPPE

O. N. DUBOVIK

Summary

Four species new for science are described in this paper.

Gasparrinia donetzica Dubovik sp. nova, entered in Flora of the Ukrainian SSR (vol. VII) as *Seseli peucedanoides* (M. B.) K.-Pol.; the author relegates the described species to the genus *Gasparrinia* Thellung and revises the specific composition of this genus.

Veronica capsellcarpa Dubovik sp. nova which has not previously been distinguished from *V. multifida* L.

Veronica sclerophylla Dubovik sp. nova from the series *Austriacae* Wulff. in connection with the description of this species, the author discusses the difference in the scope of *V. austriaca* L. as understood by various authors.

Asperula tomentella Dubovik sp. nova — a second older representative of the series *Affrenae* Klok., which the author considers a paleopontial, rather than a recent hybridogenous species.